

χαρακτήρα και θεμελιώνεται σε βιβλικά εδάφια και αποσπάσματα από πατερικά κείμενα, που προέρχονται κυρίως από τα αρεοπαγίτικα συγγράμματα, τα έργα του Μ. Αθανασίου, των τριών Καππαδοκών Πατέρων, του Ιωάννου του Χρυσοστόμου, του Κυρίλλου Αλεξανδρείας και του Ιωάννου Δαμασκνού. Λατινική μετάφραση του έργου εκπόνησε ο Franciscus Torres στα τέλη του 16^{ου} αι., η οποία παρατίθεται στην PG 152:741A-992C, ενώ το ελληνικό κείμενο με τη μετάφραση του Torres δημοσιεύθηκε σε κριτική έκδοση από τον Β.Α. Δεντάκη, *Ιωάννου του Κυπαρισσιώτου, των Θεολογικών Ρήσεων Στοιχειώδης Έκθεσις*. Το κείμενο (μετά της λατινικής μεταφράσεως του Franciscus Turrianus) νυν το πρώτον εκδιδόμενον, [Ηουχαστικά και Φιλοσοφικά Μελέται 5], Αθήνα 1982.

2. *Κατά τῆς τῶν Παλαμιτῶν Αἰρέσεως Βιβλίον Πρῶτον ἦτοι κατὰ τῶν Παλαμικῶν Παραβάσεων Προθεωρία καὶ Λόγοι Τέσσερις*. Το έργο συγκροτείται από την εισαγωγή (προθεωρία) και τέσσερις λόγους χωρισμένους σε κεφάλαια, όπου επιχειρείται από τον Κυπαρισσιώτη γενική θεώρηση των κατά την άποψή του παλαμικών παρεκκλίσεων, με κυριότερες την περί θείου φωτός ως άκτιστης θείας ενέργειας, καθώς και την περί διακρίσεως θείας ουσίας και ενεργείας διδασκαλία. Από το έργο, η Προθεωρία και οι Λόγοι 2 και 3 παραμένουν ανέκδοτα, ενώ οι Λόγοι 1 και 4 με τίτλο «Παλαμικά Παραβάσεις» εκδόθηκαν με πολλές ατέλειες και σφάλματα στην PG 152:668A-698D (Λόγος 1^{ος}) και 699A-738B (Λόγος 4^{ος}), γι' αυτό και κρίνεται απαραίτητη η συνολική κριτική έκδοση του έργου.

3. *Κατά τῆς τῶν Παλαμιτῶν Αἰρέσεως Βιβλίον Δεύτερον ἦτοι κατὰ τῶν τοῦ Παλαμικοῦ Τόμου Διακρίσεων καὶ Ἐνώσεων ἐν τῷ Θεῷ Λόγοι Ὀκτώ*. Ο Κυπαρισσιώτης προσπαθεί με τους οκτώ λόγους του έργου αυτού να αναρέσει, ακολουθώντας κατά σειρά το περιεχόμενό του, τη διδασκαλία του Συνοδικού Τόμου του 1351, εμβαθύνοντας ιδιαίτερα στα ζητήματα περί διακρίσεως ουσίας και ενεργείας, θείας ενότητος, όπως και σε αυτό των σχέσεων των τριών προσώπων της Αγίας Τριάδος μεταξύ τους. Κριτική έκδοση του κειμένου του έργου εκπονήθηκε από τον Κ. Ηλ. Λιάκουρα, *Ιωάννου του Κυπαρισσιώτου, Κατά των του Παλαμικού Τόμου διακρίσεων*

και ενώσεων ἐν τῷ Θεῷ. Το κείμενο νυν το πρώτον εκδιδόμενον, διδ. διατριβή, Αθήνα 1991.

4. *Κατὰ τῆς τῶν Παλαμιτῶν Αἰρέσεως Βιβλίον Τρίτον ἦτοι αἱ ἐν τοῖς περὶ τοῦ Φωτός Ζητήμασιν Ὅκτὼ Ἀπολογίαι*. Σε οκτώ λόγους ή απολογίες προσπαθεί με τρόπο συστηματικό ο Κυπαρισσιώτης να ανασκευάσει πλήρως τη διδασκαλία του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά περί του ακτίστου θείου Φωτός στο έργο αυτό, το οποίο παραμένει ακόμη ανέκδοτο.

5. *Κατὰ τῆς τῶν Παλαμιτῶν Αἰρέσεως Βιβλίον Τέταρτον ἦτοι κατὰ τῆς τῶν Παλαμιτῶν Ἀποστασίας Λόγοι Τρεῖς*. Με το έργο αυτό ο Κυπαρισσιώτης προσπαθεί να αναρέσει την παλαμική διδασκαλία του Συνοδικού της Ορθοδοξίας, όπως αυτή έλαβε τη μορφή εννέα αναθεματισμών και επτά διακρυξέων που περιέχουν την ομολογία πίστεως της Συνόδου του 1351. Το κείμενό του παραμένει ακόμη ανέκδοτο.

6. *Κατὰ τῆς τῶν Παλαμιτῶν Αἰρέσεως Βιβλίον Πέμπτον ἦτοι κατὰ Νείλου Καβάσιλα Λόγοι Ἀντιρρητικοὶ Πέντε*. Ο Κυπαρισσιώτης στρέφεται με το έργο αυτό, που διαιρείται σε πέντε λόγους, εναντίον του μικρού σε έκταση συγγράμματος του Νείλου Καβάσιλα *Λόγος σύντομος πρὸς τὴν κακῶς ἐκλαμβανομένην φωνὴν παρὰ τῶν αἰρετικῶν Ἀκινδυνιανῶν τοῦ θείου Γρηγορίου λέγοντος τοῦ Νύσσης «ἄκτιστον δὲ πλὴν τῆς θείας φύσεως οὐδέν, καὶ ὅτι οὐκ ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις ἄκτιστος μόνη, ἀλλὰ σὺν αὐτῇ καὶ τὰ φυσικὰ αὐτοῦ ἰδιώματα*», με το οποίο προσπαθεί να ερμηνεύσει ορθά το εν λόγω χωρίο του αγίου Γρηγορίου Νύσσης. Για να ανατρέψει με τους πέντε λόγους του έργου τα ισάριθμα πέντε επιχειρήματα του Καβάσιλα, ότι το άκτιστο των θείων ενεργειών αντιφάσκει με το παραπάνω χωρίο του αγίου Γρηγορίου, ο Κυπαρισσιώτης προσπαθεί να καταδείξει τη μοναδικότητα του ακτίστου και παντοδυνάμου της θείας φύσεως, προκειμένου να συμπεράνει στη συνέχεια ότι ο Καβάσιλας εισάγει στην πίστη με τη διδασκαλία του πλήθος ακτίστων. Την κριτική έκδοση του έργου επιμελήθηκε ο Σ.Θ. Μαραγκουδάκης, *Ιωάννου του Κυπαρισσιώτου, Κατὰ Νείλου Καβάσιλα Λόγοι πέντε αντιρρητικοί*, νυν το πρώτον εκδιδόμενοι, [Ηουχαστικά και Φιλοσοφικά Μελέται 13], Αθήνα 2^η 1985.

7. *Περὶ τῆς θείας Οὐσίας καὶ θείας Ἐνεργείας διαφορᾶς, ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτὴν παρὰ τῷ Θεῷ ἀνευρεῖν*. Το εν λόγω έργο διαιρείται από τον Κυπαρισσιώτη σε τρία κε-

φάλαια και παραδίδεται στα χειρόγραφα χωρίς τίτλο, τον οποίο προσπάθησε να αποκαταστήσει και πρότεινε με βάση το περιεχόμενό του, όπως παρατίθεται παραπάνω, ο εκδότης του Β. Δεντάκης. Σ' αυτό καταβάλλεται προσπάθεια να αναιρεθεί το μέρος εκείνο της Ομολογίας Πίστεως των προς χειροτονία υποψηφίων κληρικών, το οποίο αναφέρεται στη διαφορά θείας ουσίας και θείας ενεργείας, με την υποστήριξη εκ μέρους του συγγραφέα της θέσης ότι δεν υφίσταται ουδεμία διαφορά μεταξύ τους, καθώς ουσία και ενέργεια στον Θεό ταυτίζονται. Για το κείμενο του έργου βλ. την κριτική έκδοση του Β.Α. Δεντάκη, *Ιωάννου του Κυπαρισσιώτου, Περί της θείας Ουσίας και θείας Ενεργείας διαφορᾶς, ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτὴν παρὰ τῷ Θεῷ ἀνευρεῖν*, νυν το πρώτον εκδιδόμενον, [Ηουχαστικά και Φιλοσοφικά Μελέται 10], Αθήνα 1976.

8. *Περὶ τῶν ὑποστατικῶν τῆς Ὑπερφυοῦς Τριάδος*. Ο Β. Δεντάκης στο σύντομο αυτό έργο, εκτός από τον παραπάνω τίτλο, προτείνει εναλλακτικά και δύο άλλους : α) «Πότερον τὰ ὑποστατικά ἐν τῇ Τριάδι διαφέρει» και β) «Περὶ τῆς ἐν τῇ μακαρίᾳ Τριάδι λεγομένης Πατρότητος καὶ Υἱότητος». Σ' αυτό ο Κυπαρισσιώτης επιχειρεί την αναίρεση του μέρους εκείνου του έργου του Νείλου Καβάσιλα *Λόγος σύντομος*, που αναφέρεται στο ζήτημα της σχέσεως της θείας ουσίας με τις τρεις θείες υποστάσεις. Την έκδοσή του οφείλουμε στον Μ. Candal, "Juan Ciparisiota y el problema trinitario palamítico", *OCP* 25 (1959) 127-164 (το κείμενο στις σ. 128-150).

9. *Οἱ Ἐννέα Ὑμνοι εἰς τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον*. Πρόκειται για πεζό και όχι ποιητικό έργο, ο τίτλος του οποίου, κατά τον εκδότη του Β. Δεντάκη, είναι περισσότερο εννοιολογικός και αφορά το περιεχόμενο και όχι το λογοτεχνικό είδος που ανήκει, καθώς σ' αυτό υμνείται από τον Κυπαρισσιώτη ο Λόγος του Θεού ως δημιουργός του κόσμου και του ανθρώπου, ενώ παραπρεϊται και μια προσπάθεια σύζευξης φιλοσοφίας και θεολογίας με τον συνδυασμό βιβλικής διδασκαλίας και αριστοτελισμού. Για την έκδοση του κειμένου βλ. Β.Α. Δεντάκης, *Οἱ εἰς τὸν Ἰωάννην Κυπαρισσιώτην ἀποδιδόμενοι Ἐννέα Ὑμνοι εἰς τὸν Θεοῦ Λόγον*, νυν το πρώτον εκδιδόμενοι, διδ. διατριβή, [Ηουχαστικά και Φιλοσοφικά Μελέται 7] Αθήνα 1964.

Βιβλιογραφία:

PLP 13900. Mercati, A., "Giovanni Ciparisiota alla corte di Gregorio XI", *BZ* 30 (1929/30) 496-501. Dentakis, B.L., *Johannes Kyprisiosotes, Ton Theologikon Rheseon Stoiceiodes Ekthesis. Ihre Überlieferung und ihre Gehalt*, διδ. διατριβή, Athen/München 1958 και *Θεολογία* τ. 29 (1958) 115-124, 301-311, 411-420, 437-447, τ. 30 (1959) 492-502, τ. 32 (1961) 108-124, 437-454 και 605-623. Beck, H.-G., *Kirche und theologische Literatur im Byzantinischen Reich*, München 1959, σ. 739-740. Dentakis, B.L., "Neun unedierte Hymnen des Johannes Kyprisiosotes", στον τόμο F. Dölger - H.-G. Beck (επιμ.), *Akten des XI. Internationalen Byzantinistenkongresses* (1958), München 1960, σ. 101-106. Dentakis, B.L., "Die Widerlegung der "Παλαμικά Παραβάσεις" des Johannes Kyprisiosotes von Johannes Kantakouzenos", στο *XIIe Congrès International des Études Byzantines. Communication annoncé pour Ochride*. Programme, Belgrade 1961, σ. 27 (Περὶ ληψῆν). Δεντάκης, Β.Α., «Κυπαρισσιώτης Ιωάννης», *ΘΗΕ* 7 (1965) 1096-1099. Δεντάκης, Β.Α., *Ιωάννης Κυπαρισσιώτης ο Σοφός και Φιλόσοφος. Α' Βίος-Συγγραφαί, Β' Οἱ τίτλοι τῶν ἔργων αὐτοῦ νυν το πρώτον εκδιδόμενοι*, Αθήνα 1965. Podskalsky, G., *Theologie und Philosophie in Byzanz. Der Streit um die theologische Methodik in der späthbyzantinischen Geistesgeschichte (14./15. Jh.)*, seine systematischen Grundlagen und seine historische Entwicklung, München 1977, σ. 169-171. *ODB* 2 (1991) 1162. *BBKL* 4 (1992) 868-869. Μπαγκαβού, Γ., *Ιωάννης Στ' Καντακουζηνός. Το θεολογικό του έργο*, διδ. διατριβή, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 58-62.

Ιωάννης Λάσκαρης, Πηγώνιτης ή Συρραγάνος, ο Καλομοιδης.

Αναπάντεχες λεπτομέρειες για τον βίο και την πολιτεία του Ιωάννη Λάσκαρη μας είναι γνωστές από μια σειρά εγγράφων (που ανακάλυψε στα κρατικά αρχεία της Βενετίας ο Μ. Μανούσκακας), τα οποία συνιστούν μια πλήρη δικογραφία για ένα επεισόδιο που συνέβη την Πέμπτη 6 Οκτωβρίου 1418, κατά την τέλεση ενός μνημοσύνου στον ναό της Βηθλεέμ στον Χάνδακα (σημερινό Ηράκλειο) της Κρήτης, ένα επεισόδιο με πρωταγωνιστές τον εν λόγω Ιωάννη Λάσκαρη και τον πρωτοψάλτη Χάνδακα Εμμανουήλ Σάβιο, καθώς και τους τρεις Ορθόδοξους ιερείς του Χάνδακα. Αυτή η δικογραφία περιλαμβάνει 13 έγγραφα, συγκεκριμένα τη μήνυση του Εμμανουήλ Σάβιου κατά του Ιωάννη Λάσκαρη (από 8^{ος} Οκτωβρίου 1418), την απολογία του Λάσκαρη (από 17^{ος} Οκτωβρίου 1418), δέκα μαρτυρικές καταθέσεις (από 10^{ος} έως 22^{ος} Οκτωβρίου 1418) και τέλος τη δουκική απόφαση καταδίκης του Λάσκαρη και απέλασής του από την Κρήτη (από 26^{ος} Οκτωβρίου 1418). Εδώ μας ενδιαφέρει, κυρίως, η απολογία του Λάσκαρη, όπου επισημαίνει ότι «κέκτται συγγενείς και περιουσίαν εν Κωνσταντινουπόλει, όμως, ελκυσθείς υπό της φημιζομένης δικαιοσύνης του

βενετικού κράτους, κατέλιπε πάντα ταύτα και ήλθεν εις Κρήτην, προ επαετίας περίπου και ίδρυσε σχολήν, ένθα έδίδασκε τους νέους την ψαλτικήν, έζη δε υποδειγματικώς. Οσάκις προσεκαλείτο, έψαλλεν εις τας κηδείας, πούχως πάντοτε. Εξ αιτίας σκανδάλου επισυμβάντος μεταξύ αυτού και του πρωτοψάλτου, ούτος τον κατήγγειλε εις την βενετικήν διοίκεισιν, αύτη δε καθώρισε δι' αποφάσεως ότι πδύνατο να ψάλλη, οσάκις προσεκαλείτο». Χρήσιμη είναι, ακόμη, η τελική (καταδικαστική για τον Λάσκαρη) απόφαση των βενετικών αρχών και του δούκα της Κρήτης, που αναφέρει τα εξής: «Ο πρωτοψάλτης των Ελλήνων Εμμανουήλ Σάβιος κατήγγειλεν εις την κυβέρνησιν της Κρήτης ότι ο εκ Κωνσταντινουπόλεως ελθών Ιωάννης Λάσκαρης πολλάκις υβρίζει αυτόν, τον πρωτοπαπάν και τους ιερείς κατά τας τελουμένας κηδείας, τα μνημόσυνα κλπ. και γίνεται πρόξενος σκανδάλων παρά τω εκκλησιαζομένω λαώ. Ούτω και τη βη του παρόντος μινός, εις μνημόσυνον τελούμενον εν Βηθλεέμ, εδημιουργήθησαν σκάνδαλα εκ της υπεροψίας του ειρηνέμου Ιωάννου, όστις, επιδεικτικώς ιστάμενος παρά τον πρωτοψάλτην, προέλαβεν αυτόν εις την ψαλμωδιάν και αντεποιείτο την εξουσίαν του. Την ύβριν ταύτην μη ανεχόμενοι οι άλλοι ιερείς, εξεδύθησαν τα άμφια και απεχώρησαν της λειτουργίας. Τότε ο Λάσκαρης, δι' υβριστικών λόγων επετέθη κατά του πρωτοψάλτου και ηπέιλυσεν ότι θα τον φονεύσῃ, επειδή τπρεί τα νόμιμα των Λατίνων, ειπέ δε περί εαυτου ότι διωρίσθη ψάλτης υπό του Πατριάρχου και έχει παρ' αυτού την άδειαν να ψάλλη πανταχού, εκαρακτήρισε τον πρωτοψάλτην ως υππρέτην της εξουσίας, καλαθοπλέκτην, ασεβή, αλιτήριον και καθύβρισε τον διορίσαντα αυτόν ως πρωτοψάλτην, τούθ' όπερ στρέφεται κατά της τιμής του βενετικού κράτους. Αι αρχαί της Κρήτης, αφού ήκουσαν αμφοτέρα τα μέρη, διέταξαν την υποβολήν εγγράφως της καταγγελίας του πρωτοψάλτου, της απολογίας του Λάσκαρη και την εξέτασιν μαρτύρων εκατέρωθεν. Τούτων γενομένων, ο Δούκας και Στρατηγός Κρήτης Ιάκωβος Gussoni και οι Σύμβουλοί του, λαβόντες υπ' όψην τας ύβρεις του Λάσκαρη, ων άλλοι μεν στρέφονται κατά του πρωτοψάλτου και άλλοι κατά της τιμής του βενετικού κράτους (ως η επίκλησις του Πατριάρχου και η δήλωσις ότι υπό

τούτου διωρίσθη ψάλτης και η εξύβρισις του καταστήσαντος πρωτοψάλτην τον Εμμανουήλ) και προς κατάπαυσιν των σκανδάλων κλπ., απεφάσισαν την δινεκή εξορίαν του Ιωάννου Λάσκαρη εντός οκτώ ημερών· εάν δε ποτε ούτος επανέλθη εις την νήσον, θα φυλακίζεται επί έτος και θα εξορίζεται εκ νέου». Με βάση λοιπόν τα παραπάνω στοιχεία, τεκμαίρεται ασφαλέστατα η παρουσία του Ιωάννη Λάσκαρη στην Κρήτη κατά το χρονικό διάστημα 1411-1418. Παράλληλα, προκύπτουν έμμεσα και μια σειρά από επιπλέον δεδομένα για τη ζωή και τη δραστηριότητά του εκεί (όπως η πολύ ενδιαφέρουσα μαρτυρία ότι είχε ιδρύσει δική του σχολή ψαλτικής -μία από τις παλαιότερες σχετικές μαρτυρίες για αντίστοιχο μουσικό σχολείο- και έδιδασκε σε νέους την εκκλησιαστική μουσική), δεδομένα που έχει ήδη συνοψίσει ο Μ. Μανούσάκας: «Ο Λάσκαρης, φέρων επιφανούς βυζαντινού οίκου όνομα, θα ήτο βεβαίως, εις τα όμματα του ορθοδόξου ελληνικού πληθυσμού της Κρήτης, ο επίλεκτος εκπρόσωπος της ψαλτικής τέχνης του Βυζαντίου, αρρήκτως συνδεδεμένης μετά της ορθοδοξίας. Ητο λοιπόν φυσικόν να τυγχάνη γενικής αναγνωρίσεως και τιμής και να προσκαλίσαι συχνάκις [...] ίνα ψάλλη εις κηδείας η μνημόσυνα. Τούτο όμως απήρесе προφανώς εις τον πρωτοψάλτην του Χάνδακος, διίδόντα εις το πρόσωπον του Λάσκαρη ουδόλως ευκαταφρόνητον ανταγωνιστήν. Προστριβαί δεν εβράδυναν να δημιουργηθούν μεταξύ των δύο άνδρων, εκπροσώπων δύο αντριμαχομένων κόσμων -του μεν έχοντος την λαϊκήν συμπαράστασιν, αλλ' ανισχύρου εν ξένην επικρατεία, του δε στηριζομένου κυρίως εις των κρατούντων την υποστήριξιν. Ο πρωτοψάλτης διετύπωσε παράπονα εις τας βενετικές αρχάς κατά του Λάσκαρη, αύται όμως, παρά την επιθυμίαν των όπως μη δυσαρεστήσουν τον προστατευόμενόν των, νναγκάσθησαν ν' αναγνωρίσουν δι' αποφάσεως το δικαίωμα εις τον Λάσκαρη, όπως μεταβαίη και ψάλλη μόνον όπου και όταν προσεκαλείτο. Φαίνεται ότι, οσάκις συνέπιπτε να προσκληθῆ ταυτοχρόνως μετά του Λάσκαρη και ο πρωτοψάλτης εις την αυτήν ακολουθίαν, η σύγκρισις του εμπείρου και επιβλητικού Κωνσταντινουπολίτου μουσικοδιδασκάλου μετά του εγχωρίου ημιμαθούς πρωτοψάλτου ήτο συντριπτική δια τον τελευταί-

ον. Η προτίμησις άλλως τε και η επιδοκίμασία του ορθοδόξου εκκλησιασματος δεν ήτο δυνατόν παρά να είναι εστραμμένη προς τον εκπρόσωπον του ελευθέρου βυζαντινού κράτους και της ορθοδοξίας και όχι προς τον πειθνήως υποτεταγμένον εις τας εντολάς των κυριάρχων της νήσου Βενετών πρωτοψάλτην, όστις και ήτο υποχρεωμένος να διατηρή στενάς σχέσεις μετά της μιστής εν Κρήτη λατινικής ιεραρχίας». Επιπλέον, αναδεικνύονται εδώ (συνειρμικά και κατ' εικασίαν) και περαιτέρω ειδήσεις, κυρίως για την προγενέστερη δράση και βιοτή του Ιωάννου Λάσκαρη: ο ίδιος διαβεβαιώνει ότι προερχόταν από την Κωνσταντινούπολη, όπου και άφησε τους συγγενείς του και την περιουσία του και μετέβη στην Κρήτη, «ελκυσθείς υπό της φημιζομένης δικαιοσύνης του βενετικού κράτους» όπως έχει ήδη παρατηρηθεί, «δεν ήτο ο προσπορισμός πλειόνων χρημάτων το κίνητρον της μεταβάσεως του Λασκάρεως εις την Κρήτην, αλλά λόγος σχετιζόμενοι με την πολιτικήν του Βυζαντίου και κυρίως του Οικουμενικού Πατριαρχείου προς ενίσχυσιν και στήριξιν του ορθοδόξου φρονήματος των Κρητών, οι οποίοι υπό τους Βενετούς όντες θα εδέχοντο παντοίας πιέσεις υπό των καθολικών. Ο Ιωάννης Λάσκαρις ήτο ως φαίνεται προσωπικότης αρεστή εις τον αυτοκράτορα τον Μανουήλ Β' Παλαιολόγον και τον Οικουμενικόν Πατριάρχην Ιωσήφ τον Β', χαίρων της εκτίμησεως αυτών. Τούτο σαφώς αναφέρεται εις την κατάθεσιν του Δημητρίου Κολουβά, μάρτυρος υπερασπίσεως του Λασκάρεως: "como iera avanti lo misser lo imperator e del patriarcha virniva amadha la mia arte". Πρέπει επομένως να δεχθώμεν ένα δοκιμώτατον μουσικοδιδάσκαλον, μελοποιόν και έμπειρον ψάλτην εν τω προσώπω του Λασκάρεως και οπωσδήποτε ώριμον την ηλικίαν ότε, το 1411, μετέβη εις Κρήτην». Στην περίπτωση αυτή, θα πρέπει να υποθέσουμε ότι ο Λάσκαρης γεννήθηκε λίγο πριν από τα μέσα του γ' τετάρτου του 14^{ου} αι. και μάλλον στην Κωνσταντινούπολη· άλλωστε, το όνομά του πρωτομνημονεύεται σε κώδικα (Λαύρας Ε 108) του δ' τετάρτου του 14^{ου} αι. [έχει, βέβαια, καταγραφεί -από τον Μ. Velimirović- και η αντίθετη άποψη: "The fact that he mentioned his parents as still living makes one think that he might have

been relatively young at the time of his departure from Constantinople, c. 1411. This move to Crete may have been a consequence of a panic caused by the Turkish siege of Constantinople in 1411, when it may have appeared to its inhabitants that the city was about to fall into Turkish hands"]. Για τη μετέπειτα πορεία του δεν υπάρχουν πληροφορίες στο σχετικό πηγαίο υλικό· μόνον ο Γρ. Στάθης ειικάζει «ότι η ζωή του Λασκάρεως εκτείνεται και εις τους χρόνους βασιλείας του Ιωάννου Παλαιολόγου (1425-1448), άγνωστον όμως αν έμεινε καθ' όλον αυτό το διάστημα εν Κρήτη η επέστρεψεν εις την Κωνσταντινούπολην. Εις τον σιναϊτικόν κώδικα 1584 περιέχεται πολυχρονισμός των βασιλέων Ιωάννου Παλαιολόγου και της Μαρίας και ευθύς κατωτέρω· "Πεντηκοστάριον, ψαλλόμενον εις το γεύμα του βασιλέως, Μετά ποιμένων μάγοι εκ περισίδος, προσκυνήσατε τω βασιλεί των δυνάμεων, εκ Παρθένου ανατείλαντι, ποίημα Ιωάννου του Λάσκαρη"». Γενικά, το όνομα του Λάσκαρη απαντά με αξιοσημείωτη συχνότητα στις υπάρχουσες μουσικές πηγές· μαρτυρείται συνήθως ως Ιωάννης Λάσκαρης (ενίστε με τον επιπλέον προσδιορισμό: εκ Κρήτης), Ιωάννης Λάσκαρης Πηγωνίτης, Ιωάννης Λάσκαρης του Συρπαγάνου, Ιωάννης Λάσκαρης ο Καλομισίδης. Με δεδομένο ότι το επίθετο «Λάσκαρης» είναι ιδιαίτερα γνωστό στο Βυζάντιο, ιδιαίτερος προβληματισμός εγείρεται για τους προσδιορισμούς «Πηγωνίτης» και «Συρπαγανός»· στη μέχρι τώρα έρευνα παραμένει ευρύτερα αποδεκτή σχετική άποψη που είχε διατυπώσει παλαιότερα ο Μ. Velimirović: "If one follows the reasoning of Ostrogorski that the prefix 'syr-' is of Western origin it would also appear plausible that its use, which seems to be rather rare, by implication suggests descent from a noble family (our singer may not have been immune from snobbish tendencies) and the Laskaris family is known to have played an important role in the history of Byzantium [...] The elimination of the prefix 'syr-' leaves the surname 'Paganou' which both in its corrupt pronunciation and also in its script could conceivably come close to the already mentioned designation of Laskaris as 'Pigonitis'. One of the hypothetical explanations of this term might be that an inhabitant

of the Constantinopolitan suburb αι Πηγαί (on the Pera side of the Golden Horn) could have been known as a Πηγωνίτης. If such a hypothesis may be defended on linguistic grounds it would explain the origin of John Laskaris and also confirm his origin in Constantinople which, as he found out later, did not help him in establishing permanent residence in Crete". Ως προς τον προσδιορισμό της καταγωγής του εκ Κρήτης, η άποψη ότι όντως καταγόταν από το συγκεκριμένο νησί δεν θα πρέπει πλέον να γίνεται αβασάνισια δεκτική· ίσως εδώ συχέεται η σχετικά μακρόχρονη παραμονή και δραστηριότητά του στο νησί με την πραγματική καταγωγή του· μάλιστα, ανάμεσα στα έγγραφα της επισημανθείσας δικογραφίας εντοπίζεται και η μαρτυρική κατάθεση του Αγγέλου Σεβαστού, κατοίκου Βούργου Χάνδακος, όπου σημειώνεται ότι ένας από τους πρωταγωνιστές του επεισοδίου, ο ιερέας Σκουλούδης [Κώστας Φιλίππου], εκφράσθηκε υβριστικά εναντίον του Λάσκαρη με αυτά τα λόγια: "homo nullius valoris uenit huc et cantat et non sinit alios cantare, schatonissiotus, ego uollo recedere, nollo stare ubi sunt rixe et scandalla" και, όπως παρατηρεί και ο Μ. Μανούσακας, «ο δια του υβριστικού τούτου ονόματος χαρακτηρισμός του Λάσκαρη ως νησιώτου, και δη υπό άλλων νησιωτών, είναι παράδοξος, αφού αυτός ο ίδιος εν τη απολογία του ομολογεί εαυτόν κάτοικον Κωνσταντινουπόλεως. Μήπως προήρχετο εκ νήσου τινός εκ των πλησίον της βυζαντινής πρωτεύουσας κειμένων;». Τέλος, το προσωνύμιο «Καλομισίδης», που επίσης του αποδίδεται, δεν φαίνεται να έχει κάποια σαφή εξήγηση· μοιάζει, πάντως, με συνθησιμένο ελληνικό επώνυμο (Καλομισίδης), μάλιστα δε με την τυπική κατάληξη -ίδης, που παραπέμπει σε καταγωγή από την (γειτονική της Κωνσταντινούπολης) περιοχή του Πόντου.

Το μουσικό έργο του Ιωάννη Λάσκαρη, αν και περιορισμένο, είναι σημαντικό. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η συνοπτική θεωρητική συγγραφή του, που φέρει τον ακόλουθο τίτλο: «Ετέρα παραλλαγή της μουσικής τέχνης, σοφωτέρα και ακριβεστερα εις άκρον, πονηθείσα δε και συνταχθείσα παρά κυρ Ιωάννου του Λάσκαρη του Καλομισίδου και μαϊστορος, εναντία μεν τοις πρώτοις και ουκ εναντία, εναν-

τία γαρ προς τους μη ειδότας, ως γέγραπται, εις δε τους εντέχνως κατέχοντας αυτήν ακριβώς βεβαίως τε μάλλον και αναπλήρωσις και μεγίστη πδύτης, εντεύθεν αναφανείσα τη τέχνη, ως τα εν αυτή ιδιώματα σαφέστατα καταγγέλουσα, αποδεικνύουσα δε άπασαν των τεσσάρων κυρίων ήχων την υποστασίον τε και κίνησιν και των τεσσάρων πλαγιών ήχων αυτών, εν τε αναβάσει και καταβάσει». Στο κείμενό του

Το σχεδιάγραμμα του Ι. Λάσκαρη

περιγράφεται, πράγματι, αφενός μεν η ανιούσα κίνηση των πλαγιών ήχων (και η εξ αυτής δημιουργία διφώνων, τριφώνων και τετραφώνων ήχων), αφετέρου δε η κατιούσα κίνηση των κυρίων ήχων (και η εξ αυτής δημιουργία μέσων, παραμέσων, πλαγιών και παραπλαγιών ήχων) [: «εν μεν τη αναβάσει του ήχου εκ των πλαγιών, διφώνους και τριφώνους και τετραφώνους αποτελούσι [...] εν δε τη καταβάσει αυτών εκ των κυρίων, εις μέσους εκπίπτουσι και παραμέσους, εις πλαγίους τε και παραπλαγίους...»], θεωρητικά δεδομένα που υποστηρίζονται και από ένα πολύ ενδιαφέρον σχετικό εποπτικό σχεδιάγραμμα [βλ. εικόνα].

Από το υπόλοιπο συνθετικό έργο του [λεπτομέρειες και ειδικότερες παραπομπές για το οποίο βλ. στην επισημασμένη σχετική βιβλιογραφία] επισημαίνουμε εδώ τα ακόλουθα μελοποιήματά του: ένα ασματικό τρισάγιο (σε ήχο πλ. δ'), δύο αλληλουϊάρια (στους ήχους δ' και πλ. α'), ένα κοινωνικό της Τετάρτης, *Ποτήριον σωτηρίου λίψομαι* (σε ήχο βαρύ), δύο κυριακά κοινωνικά (ένα σε ήχο α' και άλλο σε ήχο δ', με την ένδειξη: οργανικόν), τέσσερα κρατήματα (στους ήχους α',

β' [δύο συνθέσεις, το ένα με την ένδειξη: ποταμίδα], πλ. δ'), έξι θεοτοκία μαθήματα (*Χαίρε, η της χάριτος παργή*, σε ήχο α' / *Την ωραιότητα της παρθενίας σου*, σε ήχο γ' / *Δέσποινα πάντων δέσποινα και πάντων ανωτέρα*, σε ήχο δ' / *Χαίρε πόλη Κυρίου*, σε ήχο πλ. β' / *Ανόμφευτε παρθένε*, σε ήχο πλ. δ'), δύο θεοτοκία μεγαλυνάρια (*Μυστικός ει, Θεοτόκε, παράδεισος και Εξέστη επί τούτω ο ουρανός*, αμφότερα σε ήχο πλ. δ'), ένα μάθημα κατανυκτικό (*Τα πλήθη των πεπραγμένων μοι δεινών*, σε ήχο πλ. β'), τέσσερα ακόμη μαθήματα, για την εορτή της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού (*Συ μου σκέπη κραταιά υπάρχεις*, σε ήχο β'), των Χριστουγέννων (*Ανόμφευτε παρθένε πόθεν ήκεις*, σε ήχο πλ. β'), του Πάσχα (*Ω θείας, ω φίλης*, σε ήχο α') και της Πεντηκοστής (*Χαίροις, άνασσα, μητροπάρθενον κλέος*, σε ήχο δ'), κ.α. Αξιοσημείωτη είναι, τέλος, η ποιητική του δραστηριότητα, καθώς ενδιαφέροντες (δεκαπεντασύλλαβους μάλιστα) στίχους του μελοποίησαν σπουδαίοι μελοποιοί, όπως ο Ιωάννης Κλαδάς [το θεοτοκίο ποίημα *Λαμπάδα φαίδρνον, σεμνή, πόλη φωτός αδύτου* (ήχος δ') και τα αντίστοιχα τριαδικά *Λόγε πατρός και συμφυές πνεύμα, ταυτότης μία* (ήχος πλ. δ'), *Θεόν, Τριάδα οι ποιοί υμνούμεν ασυγκύτως* (ήχος πλ. δ') και *Επί του Θεού του μόνου* (ήχος πλ. δ')] και ο Μανουήλ Αργυρόπουλος από τη Ρόδο [το θεοτοκίο ποίημα *Λάμψον μοι φως ανέσπερον ελέους σου, παρθένε* (ήχος δ')]: ο τελευταίος, μάλιστα, κατά την ανθολόγηση του παραπάνω ποιήματός του στον κώδικα ΕΒΕ 2604 (Παπαδική του έτους 1463), φ. 268ν, μαρτυρείται ως μαθητής του Ιωάννη Λάσκαρη [: Του μαθητού αυτού, κυρ Μανουήλ του Αργυροπούλου]. Παραθέτω, ενδεικτικά, στη συνέχεια δύο από τα προμνημνευθέντα ποιήματά του, η ακροστιχίδα των οποίων σχηματίζει, επιπλέον, το όνομα του ποιητού τους [: Λάσκαρις]: Λόγε πατρός και συμφυές πνεύμα, ταυτότης μία, άναρχε φύσις, άτμπε, διαιρετή προσώποις, συνεκτική του σύμπαντος, τρις ενικωτάτη, κάθαρων ρύπου με παντός, γένης ρυομένη, ακαταπαύστως μέλποντα το πανοθενές σου κράτος,

ρώσις γαρ πέλεις και ζωή, έρως, φως του νοός μου, ιδιοτήτων ένωσης, μία τριών προσώπων, σώσόν με, φύσις άκτιστε, τρις, μονάς, θεότης.

Λάμψον μοι φως ανέσπερον ελέους σου, Παρθένε, ακτίνα μοι παρέχουσα θεογνωσίας // σκότος και γαρ καλύπτει με βαθύ της αμαρτίας και προς παισιμάτων αχανεί πελάγει με βυθίζει, **αλλ'**, ω πανάχραντε αγνή, του φιλανθρώπου μήτηρ, ρύσαι παντός με πειρασμού και συνεχούς ανοσίας, ίθι και μείνον της εμής ψυχής υπό την στέγην, **στηρίζουσα** με προς την σην ελπίδα, Θεοτόκε. Α.ΧΑΛ.

Βιβλιογραφία:

Αλυγιζάκης, Α.Ε., *Η οκταπλία στην ελληνική λειτουργική υμνογραφία*, Θεσσαλονίκη 1985.
 Αναστασίου, Γ.Γ., *Τα κρατήματα στην ψαλτική τέχνη*, Αθήνα 2005.
 Bentas, Christos J., "The treatise on music by John Laskaris", *Studies in Eastern Chant* 2 (1971) 21-27.
 Γιαννόπουλος, Εμμ. Στ., *Η άνθιση της ψαλτικής τέχνης στην Κρήτη (1566-1669)*, Αθήνα 2004.
 Γκέρτσμαν, Ευγ., *Τα ελληνικά μουσικά χειρόγραφα της Πετρούπολεως. Κατάλογος*, τ. Α', Εθνική Βιβλιοθήκη Ρωσσίας, Αγία Πετρούπολη 1996, σ. 620, και τ. Β', Βιβλιοθήκη της Ρωσικής Ακαδημίας των Επιστημών, Το Αρχείο της Ρωσικής Ακαδημίας των Επιστημών, Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου, Ερμιτάζ, Αγία Πετρούπολη 1999, σ. 483.
 Jakovljević, Α., *Δίγλωσση παλαιογραφία και μελωδοί-υμνογράφοι του κώδικα των Αθηνών 928*, Λευκωσία 1988.
 Μαζέρα-Μάραλη, Σ., *Τα μεγαλυνάρια θεοτοκία της ψαλτικής τέχνης*, Αθήνα 2008.
 Μανούσακας, Μ. Ι., «Μέτρα της Βενετίας έναντι της εν Κρήτη επιρροής του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατ' ανέκδοτα βενετικά έγγραφα (1418-1419)», *ΕΕΒΣ* 30 (1960-61) 87-94, 102-127.
 Σταθης, Γρ. Θ., *Η δεκαπεντασύλλαβος υμνογραφία εν τη βυζαντινή μελοποιία και έκδοσις των κειμένων εις εν Corpus*, Αθήνα 1977.
 Velimirović, Μ.Μ., "Two composers of byzantine music: John Vatatzes and John Laskaris", στο *Aspects of Medieval and Renaissance Music. A Birthday offering to Gustave Reese*, New York 1966, σ. 818-831.
 Χαλδαιάκης, Α.Γ., *Ο πολυέλεος στην βυζαντινή και μεταβυζαντινή μελοποιία*, Αθήνα 2003.
 Χατζηγιακουμής, Μ.Κ., *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, Α', Αθήνα 1975.

Ιωάννης Μαλάλας. Βυζαντινός κρονογράφος από την Αντιόχεια (491-578). Γεννήθηκε και σπούδασε στην Αντιόχεια, αλλά μετακόμισε στην Κωνσταντινούπολη το 540, λόγω των σασσανιδικών επιδρομών στην περιοχή. Έγραψε τη *Χρονογραφία* του σε 18 βιβλία, η αρχή και το τέλος των οποίων έχουν χαθεί. Τα κείμενα που μας σώζονται ξεκινούν με τη μυθολογία της